

LI RANTOELE

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes.
publiyeye pal "RANTOELE" - soce nén recwârlante (a.s.b.l.)
avou l' aspalaedje del Kimindîté Walonreye-Brussele

DO WALON TINS DES FIESSSES... ET PO DMWIN?

Do walon après les fiessees ? (L. Mahin).....p. 3
Hondourasse (P. Sarachaga)..... p. 4
Toursiveus medias (P. Sarachaga).....p. 5
Li tou d' France 09 (J. Goffart).....p. 6
Les fiessees Notru-Dame (G. Sfasie).....p. 7
Li bleu tchampion (J.P Grandmont & P. Otjacques).....p. 8
Shakbar, powete do Tibet (J. Schoovaerts) p. 8
Pinsêyes da Shakbar (J. Schoovaerts)p. 9-12
Li rboletep. 13
Scribanne KDE e walon (J. Cayron)p. 13
Li tchvâ Bayåd (E. Pêcheur).....p. 14-15
Joseph Gillain ou Jigé (B. Louis)p. 16
Do walon a Brussele (A. Gauditiaubois).....p. 17
Fâve (C. Tombeur)p. 18
Toponimeyep. 18
Waloneus revoyesp. 18

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Mwaisse dessineu : José Schoovaerts -

Eplaidieu responsåve : Pierre Otjacques

19, rûe d' la Hasse, 6840 Li Tchestea - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros à limeru ; abounmint po ên an : 12 uros (20 € po l' etrindjir) à conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot "rantoele"

Li mot "rantoele", c' est on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] "l'arantoele" (l'araegneye, l'arincrin). On l' dijhent aprume so l' Årdene, el Province do Lussimbork, la k' i s' prononcive *ranteûle*, *ranteûye*, *rantûye*, *rantôye*, *rantoûye*, *rantoûle*, *rantwèle*, *rantwâye*, *rantwaye*, *rantwale*, *evnd.*

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., *a.s.b.l.*) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, sol Wikipedia walon, potchîz a "Li_Rantoele_(soce)".

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidé sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*), dj' ô bén : on **scrijhaedje** e walon ki sereut l' minme po tertos. Mins pacô, nos eployans eto des **rfondants walons**, ki wâdnut sacwants traits des accints do payis. Metans, dins cisse Rantoele ci, les scrijhaedjes da Emile Pêcheur (sipotchâve voyale U) et da Jean Goffart et Christine Tombeur (scrijha « qu », *evnd.*)

Mins, come di djusse, nos leyans des scrijhaedjes k' i gn a pâr e sistinme Feller (vaici, l' ârtike da Bernard Louis).

Responsâvisté

Les scrijheu(se)s sont responsâves di çou k' i (ele) sicrijhnut, et les dessineus di çou k' i croyelnut.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot rdijhant l' sourdant.

Les textes publiés dans "Li Rantoele" peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. *eau*); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (è a Liège, **â** a Charleroi dans le suffixe *-âdje*); **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** a Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **où**, **wê**, etc.); **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** a Liège); **oi** se prononce **wa** a Namur, **wè** a Liège, **ôn** a Charleroi et **où** a Nivelles, **â** se prononce **au** a Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au**, **â**, ou **a** a Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **où** a Nivelles; **sh** se prononce **ss** a l'Est et **ch** a l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** a l'Est et **win** a l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe "betchfessî", *placer tête-bêche*).*

*En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = **rèmantchî**; soce nén **rècwârlante**.*

*La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon (**ceréjhe**, **tuzé**). Mais pas si elle provient d'un calque du français **prezinter**, **republike** (**lire è**).*

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Novelmint rexhous às edicions Yorlan Embanner :

Dictionnaire wallon-français et français-wallon da Yannick Bauthière (avou l' aidance da Lucyin Mahin & Jean Cayron).

Dji m' lome Meliye on roman da Jean Goffart, 4inme del coleccion « Belès Letes » del Rantoele.

Les deus lives amon vosse livrî.

Antolodjeyes coinreces :

Les scrijheus e walon di Liernu (*La confrérie du Gros Chêne* et les Rêlîs Namurwès); absl Li Tchafiâd, Liernu.

"*Un siècle de littérature dialectale au pays d'entre Bocq et Samsou*", asbl CAIAC, 5330 Assesse.

Tchansons e walon

Novelès stroetès plakes

"Lès Djiffs... a l' fièsse tote l'an.nèye"

<http://www.djiffs.be>

Michel Azais : Hoûte s' i ploût (schoûtâve so <http://www.myspace.com/michelazais>)

Grand pris del tchanson walone 2009

Si vos vloz esse ritnou u ritnowe, vos dvoz evoyî èn erudjstrumint a l' UCW divant li **vint di setimbe 2009** avou les câzaedjes et les pârticions di 2 tchansons.

Dimandez les ca et les ma à 71, rowe Général de Gaulle, 4020 Bressou (Lidje) ou aberweter les papîs djus del waibe

<http://www.ucwallon.be>

Po ratakèr

Do walon po les fiesses... et dmwin ?

Les grandès gazetes ont ça d'bea : tot d'on côp, sol cotoû des fiesses di Walonreye, ele kiminçnut a-z aveur di l'agrès pol walon.

E 2007, on-z aveut minme djâzé do rfondou, cwand Yannick Bauthière aveut passé à djournâ-tévé del shijhe avou li prezintaedje do "Gaston e walon".

E 2008, les minmes Sipitantisses¹ avént stî rcweri li Wikipedia e walon, et câzer des vayants bouteus.

Sabaye po ciste anêye ci ?

Li gazete "Le Soir" a ddja prins on pô d'avance. Dispo li moes d' djulete, il ont, zels eto, sitî corwaitî l'Wikipedia e walon, et mete e grossès letes k' il aveut ddja dipus d' 11.000 intrêyes.

Mins e ç' moes d' setimbe ci, cwè çk' on va aler rcweri ?

Les soces di waloneus n' ont nén meskeyou leus foices po prezinter leu boutaedjes.

So Nameur, gn ârè, aprume, li bate di dihaedje di powezeyes "Georges Smal". Il avént stî biner [chôme] dispu 2006. Vo lzès la rivnous.

Mins les Rantoeles nerén n' ont nén d'moré a rwaitî ls ôtes. I vont fé rexhe deus lives, des novelès waibes, et des ratournaedjes éndjolikes e walon.

Arpume, çou ki s' lome dedja so Wikipedia li "**Motî Embanner walon**". C' est èn adierça del cope "Yoran Embanner", l' eplaideu

¹ gaztîs di "Spitantisté", li no walon po "Vivacité".

burton, eyet "Yannick Bauthière", li waloneu djiblotin. Ci-ci ourit l' crâne idêye d' enonder l' pordjet sol djâspinreye "Berdelaedjes". Do côp, i rascoda on fel côp di spale d' ene pwaire di "Berdelisses". Shijh moes pus târd, l' efant vneut à monde : on ptit motî d' potche avou ene sacwè come 4000 mots do walon à francès, ey ostant do francès à walon. Vos l' ploz trover dins vosse livreye po nén co 10 €.

Afitchè UCW-Institut Destrée po les Fiesses del Walonreye 1997 ; tecse e rfondou da L. Hendschel

Adonpwis, li roman da Jean Goffart, "**Dji m' lome Meliye**". C' est come on Gaston Libiestreye, mins avou ene comere ki fwait totès loignreyes.

So les fysis, gn a co ene novele **Aberteke**, avou des videyos e walon. Gn a eto l' calindrî 2010 des Rabulets, aberwetâve. Mins li tot bea tot novea, c' est l' "**Wiccionaire walon**", on spepieus motî metou sol grande waibe "Wiktionary" avou des hårdêyes linwistikes inte ene peclêye di lingaedjes.

Mins après les fiesses, sobayî ?

Mins cwand on-z ârè tot bouxhî les tchambes [*fini de faire éclater les pétards*], et disk' às fiesses di 2010, cwè çki les djins âront co come walon divant leus ouys et dins leus orayes.

Oyi, taiss, li sâjhon di teyâte e walon va bénrade ratakèr, come tos ls ans. Lacobén k' on l' a, nosse pôve vî laid teyâte, po rmete do walon dins les orayes di 200.000 Walons, et co hay, et dins l' boke di sacwants cints.

Mins teyâte et foclore vont i poleur rinde li walon « lingaedje co-oficire del Walonreye », come l' UCW li dmanda dins les anêyes 1970 ?

Ki ça vâye come ça vout, tant ki l' walon ni rsieve nén a ene sacwè, ci serè fén mâlâjhey del fé rivni dins l' boke di nos efants, et del fé scoler dins les scoles del Walonreye.

Mins metans kel Redjon walone, les comenes, et tos les cis ki distribouwèt les cwârs des Walons, i dmandrènt di mete on ptit racourti e walon dins tos les dossîs administratîfs, ça pôreut felmint candjî. Gn âreut des ratourneus ki wangnrènt leu crosse avou nosse lingaedje. Adon, des parints k' i gn a k' ont idêye ki leus efants âyénxhe des belès plaeces, dimandrènt k' on l' raprinde a scole.

Adon, li pompe à lingaedje sereut renondêye.

Dijhans todi kécfeye.

Lucyin Mahin, li 15 d' awousse 2008.

C' est on payis del Mîtrinne Amerike, di 7 miyons d' dimorants. I gn a des govienmints democratikes ki dispoiy waire, eyet avou ene constitucion ki n' dene nén beacôp d' povwer âzès citweyins.

Ça fwait ki, à Hondourasse, li 28 di djun...

Gn a des djins d' làvâ k' ont tuzé ki ça sereut ene boune idéye di fé ene Assimblêye Constitouwante, po tuzer tertos eshonne a ene nouve Constitucion, dj' ô Bén âzès rîles po viker eshonne e société.

Po çoula, gn a ene campagne k' a stî enondêye po rascoder des sinateurs. Po pleur, adon, come li lwè do payis el dit, dimander di fé on ploncaedje d' opinion. End a yeu pus di 400.000.

Li prezidint do payis, Manuel Zelaya Rosales, a schoûté li dmande des djins do payis, aspoyeyes pâzès pus di 400.000 sinateurs. Dabôrd, come prezidint, il a metou so pî ci ploncaedje d' opinion la. I dvént dmander âzès vôtants s' i vlént, ou nén, dire li leur dins l' adinçmint do payis. Si c' esteut Bén di tuzer a ene nouve constitucion oudon Bén continuer avou l' cene k' i gn a pol moumint.

Mins çoula a stî d' trop po les cis k' ont l' povwer economike, mediatike eyet militaire. Manuel Zelaya, sipoté "Mel" pa les djins do payis, a fwait l' pus grand des petchîs âs ouys des ritches: il a creyou podbon al democraceye eyet al djustice.

Did la, li côp d' estat do 28 di djun, po-z espaitchî les vôtadjes.

Mins les disdjokeus n' ont nén tuzé ki l' continint aveut candjî. Pâr k' i gn a-st

asteure l' ALBA², ki l' Hondourasse end est mimbe, on grope di nouv payis k' ont rfuzé tot nete li côp d' Estat.

Li sâme des poutchisses, c' esteut di n' nén fé trop d' brut. Insi, il ont Bén prins asteme di n' nén touwer trop di djins, po-z esse sotnous des medias occidentâs. Come d' efet, i gn a ki l' TeleSUR, li televuzion publike latinamerikinne, k' a dit l' vrayi do côp. Ses gaztîs ont riské leu veye po çoula. Tantea ki CNN et ls ôtes ont stî oblidjîs d' endè câzer avou.

Manuel Zelaya e 2007

C' esteut sins conter so l' ALBA

Les prezidints d' l' ALBA ont fwait ene reyunion estrordinaire a Managwa, Nicaragwa, eyet fé codâner les putchisses dins totes les instances eternâcionâles.

Les payis d' l' ALBA ont rsaetchî leus ambassadeurs

² *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*, èn eshonna des payis avanciveus d' Amerike cintrâle & nonnrece.

et dire k' i n' ricnoxhront mây nol ôte prezidint. Adonpwis, des payis do SICA (payis d' Amerike cintrâle) ont bouté al tcherete eyet serer les frontires et mete ene ahote à comiece avou l' novea govienmint.

L' OEA (Organizâcion des Estats amerikins), li groupe de Rio, l' ONU, et l' Union Uropeyinne ont codâné tertos l' côp d' estat.

Minme li prezidint des Estats Unis, Barak Obama, a stî oblidjî del codâner, po n' nén si rtrover tot seu. Ki : disk' asteure, les Estats Unis n' on nén co tapé so les doets des poutchisses.

À Hondourasse, dispu deus moes, li peupe fwait des metingues, djoû après djoû.

I gn a eto deus batayons d' l' ârmêye, à nôr do payis, k' on decidé di n' pus shuve. Mins end a pont yeu d' ôtes, çou ki fwait ki l' ârmêye a dmore do costé des poutchisses.

Li prezidint Zelaya a cminci pa peter à diale e Estats Unis, po n' nén esse sicroté.

Cwand il a sayî di rivni, les militaires ont cloyou l' areyopoir.

L' aroke avou l' prezidint Zelaya, c' est k' c' est on bordjoes avanciveus, nén pâr on revolucionaire. I n' oize nén dtrop aler disconte des cis del minme classe sociâle ki lu, ki lyi ont hapé l' povwer.

Pablo Sarachaga, li 5 d' awousse 2009

Hondourasse, Iran, Mecsike... Çou k' on rsait di ces payis la, c' est pal voye des gazetes à grand saetchaedje, des posses ki tolmonde schoûte, des tévés ki tertos louke. Mins est ç' toti parole d' evandjîle ? Les medias sont si toursiveus !

Li papî s' lait scrire !

on responde da Pablo Sarachaga

Li Rantoele (L.R.) - Vos, Pablo, kimint avoz les noveles di l' Amerike latene tote tchôte modowes ? Nozôtes, on nd ôt waire câzer.

Pablo Sarachaga (P.S.) - Grâce a TeleSUR³, on pout saveur çou ki s' passe làvâ. Paski les grands medias, come CNN, i tnèt purade avou les gros capitalisses di ces payis la.

L.R. - Et po l' Iran, ni direut on nén eto : « li ci ki n' ôt k' on son n' ôt k' ene cloke » ?

P.S. - La avou, ureuzmint k' i gn a Telesur por mi aveur des noveles loukeyes di l' ôte des costés. Paski les medias del Beldjike, i n' ont rén fwait d' ôte ki d' passer l' programe k' on lzî a dit, come cwè Ahmadinejad n' âreut nén wangnî, evnd.

C' est honteus po des ki s' dijhèt gaztîs, di repeter ces biestreyes la sins pâpyî.

L.R. - Dj' a les pinses k' i gn a nén k' el Beldjike.

P.S. - Ça creve portant les ouys k' i gn aveut tot on montaedje padrî, avou dedja on no premetou : li "Revolucion às couleurs". C' est del CIA tot raetchî.

L.R. - Sapinse a vos, Amedinedjad a bèn wangnî ?

P.S. - Tos les ploncaedjes d' opinion divant l' vôteadje dinént a pô près les minmès rzultats ki les cis k' ont stî

anoncîs. Li prezidint iranyin a tot simplumint on grand aspoya des ptitès djins.

Mins, come i n' si lait nén fé pa l' Urope eyet ls Estats Unis l' ont vlou fé toumer ey endè mete èn ôte pus a leu môde e s' plaeece.

Tot come il ont fwait e l' Oucrinne eyet el Djeyordjeye, et-z adiercî leu côp. Et come il ont sayî â Venezwela eyet el Bielorûsseye mins la-drî, il ont fwait berwete.

Pablo Sarachaga

L.R. - Dj' a cwand minme î on corwaitaedje contrâve dins ene gazete d' avâr ci, del pene d' on lomé Pierre Piccinin, on professeur al sicole uropeyinne di Brussele. À lére di s' papî, c' est les refôrmeus, k' ont sayî di djouwer às ptits capitalisses do tins do prezidint Xhatami (2000-2004), k' ont co rindou les pôves pus pôves. C' est po ça k' e 2005, 62 âcint des Iranyins avént ddja vôté po Amadinedjad. I n' ont fwait ki d' disfinde leus lwès sociâles. Nos estans mâ metous po lzès critiker, nozôtes Walons, ki rvôtèt

tofer socialisse, on pô po les minmès râjhons.

P.S. - Oyi, po s' poleur dire "obbjectifs", les gazetes leyèt passer kékès ârtikes ene miete pus serieus pa côps. Mins ça fwait motoit moens di 5% do tins d' antene po les tévés.

L.R. - Dj' a bèn fwait di vos stombyî avou l' Iran, dabôrd ?

P.S. - Taiss k' oyi: li cas d' l' Iran est foirt interessant po corwaitî les medias. On pout insi mete d' on costé del balance li manire ki les medias kidjâzèt l' Iran; et criyî e toetea k' i gn a yeu des nouzomes frawtinaedjes, sins mây diner ene prouve, ey endè fé on sudjet avou des gros tites so les prumirès pådjes, et tchik et tchak...

... eyet loukî, d' èn ôte des costés, kimint k' les minmes medias s' ont cdû avou l' Mecsike, la k' i gn a yeu des grossès frawes, avou des prouves, des fotos; li "wangnant" k' a djuste ene pougnêye di vôtés di pus; des manifestâcions des moes à long, ene revolucion a Oassaca, evnd.

Oyi, mcoye ! Pol Mecsike, les medias n' ont rén dit, ou seulmint felicité li "wangnant". Mins po l' Iran, les medias ont léjhou bèn saedjmint li sinnario k' on lzî a dit d' lére, et ç' sinnario la aveut stî apontyî bèn a l' avance dji n' vos dit nén pa kî.

³ ene tévé publike di sacwants estats d' Amerike nonnrece

Spòrts : les tchafiaedjes do Ptit Louwis (12)

Chaque anéye à mwès d' djulet, dji les ratind ! Qwè ? Non fét, nén les condjîs! Mins pus rade les coureus do

Tour di France 2009

Eç-n anéye ci esteut ddja espéciåle avou l'ertour da Armstrong, sins roubliyî ètou Boonen qu'aveut yeu l' drwèt d' pàrticiper mågré qu'il aveut pris del droque. Mins come ça n'esteut nén durant les coûsses, el tribunål a bèn vlu. Boun ègzimpe pou les djonnes ! Qwè qu'il a radmint abandonè (dandjurus e manque ... di victwêre !).

Pou ndè rvènu à tour li-minme, dji n'é nén trouvé l' pàrcours fòrt terîbe. Dispu l' dèpàrt di Monaco, i gn a wêre yeu d'ataques des favoris. Dins les étapes des Pirenéyes, l'arivéye esteut trop lon des montagnes. Adon, gn aveut souvint des ratrapâdjes. C'est insi qu' l'Itâliyîn Nocentini a dmeurè saquants djoûs avou l' djaune mayot dissu ses spales. Djusse ène pètitte ataqe da Contador qui s'a rtrouvè a deus sgondes padvant Armstrong et c' est ci-ci ki divneut mwinrneu.

Dj' a ritnu ètou des rouspètâdjes pou ène orèyète èyèt les sprin's da Cavendish.

Nos esténs bèn lon erî du tour gangnî pa Edy Merckx i gn a djusse 40 ans avou pus d' 17 munutes d'avance su Pingeon. Il aveut ètou arâvlè tous les mayots. C' èst adon qu'el « Canibale » aveut cominchî a dominer les coûsses a vélo mågré les Poulidor, Pingeon, Gimondi, Ocaña èt tous les ôtes.

Eureusmint, dins l' bwesse as imâdjes, gn aveut des belès fotos del Catalane ou bèn del Suisse. Fât dire qui c'esteut des imâdjes di superproducsiyon avou 300 djins qui boutént tous les djoûs pou nos-ôtes awè des belès imâdjes. Cénq motos èyèt deus élicoptères tournént sins djoque. Dispu févrî, el réyalizeu bouteut pou trouver les curiyozités èyèt les malâjîs passâdjes pou les coureus.

Dji ratindeu toulminme qui ça boudje. Dins l'étape di Vitel a Colmar, rén d' candjî : l'équipe Astana èdjeleut el coûsse. L'arivéye a Verbier après 207,5 kulomètes èdveut apôter ène saqwè. Infin ène pètitte ataqe da Contador. Padrî, les deus frères Schleck s'ont bèn batu èyèt Armstrong s'a rtrouvè a ène munute 35 sugondes.

À Grand Bornand, Contador esteut dins in fâteuy avou les deus frères. Mins l' lèdmwin, il a toulminme gangnî el conte-li-monte.

I dmereut l'étape di sèmdî à Ventoux. Rola ètou, Contador n'a rén fét d'espéciål. Il a shû Franck Schleck, mins n'a nén ataquè. Ene victwêre sins plouma. Dji vos l'dijeu pus wôt : nos esténs lon erî des victwêres di batants.

El resse n'esteut pus qu'ène pourmwinnâde pou l' djaune mayot dissus les Tchamps Elizéyes.

Tant k' às Walons, on rténra Maccsime Monfort qui s'a moustrè ène miyète. Mins, bof !

Dilé Alberto Contador avou s' djaune mayot, gn a yeu deus ôtes eureus : Franco Pellizotti, li meyeu pedaleu dins les montêyes, et Thor Hushovd, li rascoudeu do vet' mayot do meyeu sprinteu.

Vivmint l'anéye qui vént !

Jean Goffart

E walon, on n' lome nén les fiesses di l' Aviedje Mareye avou des grandiveus mots. Purade, ons a prins l' ratourneure «Notru-Dame» do francès, et lyi acopler ene cawete po tchaeke fiesse.

Les fiesses Notru-Dame : li pona et l' cova

On n' dit nén nerén «**Nosse-Dame** di...», a pàrt po l' Grande et l' Pitite Nosse-Dame, et minme ces lomaedjes la ni sont nén foirt conoxhous.

Notru-Dame do Prétimp, el 25 di mæss, ci sereut purade li fiesse do Crisse, cwand l' Aviedje a yeu l' botroûle plinne avou l' Crisse, et l' anonçaedje del mwaisseandje Gabrî.

Notru-Dame del Plovinete, el 2 d' djulete, c' est cwand k' ele a stî vey Babete.

Notru-Dame às Iviers, el 5 d' awousse, c' est motoit li prumire fiesse e l' oneur di l' Aviedje Mareye. E 431, gn a yeu l' concile d' Efeze, ki dijha ki l' Djezus esteut ene djin etire. Et k' adon l' Aviedje Mareye aveut metou à monde li Bon Diu. (Li Crisse a skepyî do Pere sins mere, divant tos les trevéns, et il a stî metou à monde, di nosse timp, pa ene Mere sins pere.)

Et come on vneut di lomer Mareye «meteuse à monde do Bon Diu», e l'ivier del minme anêye, li pape Celestin a basti a Rome l' egljhe Sinte-Mareye li Grande, k' est l' prumire egljhe k' a mây sitî dicâçtêye a l' Aviedje. Li dicâçtaedje di ciste egljhe la s' a fwait on 5 d' awousse.

Notru-Dame d' Awousse ou Grande Nosse-Dame, el 15 d' awousse, dji n' vos sâreu pâr dire d' ewou k' ça vént, mins après totes les teyoreyes ki dj' a léjhous, al difén, i m' shonne ki c' est on

rdoblaedje del Notru-Dame às Iviers. Mins a pàrti do 7inme sieke, on racontéve ene sipoûle so l' «edoirmaedje» del beneye Aviedje, ki djheut k' a l' âdje di 75 ans, l' Aviedje a co veyou Gabrî ki lyî a dit k' ele aléve mori après troes djoûs. Elle âreut dné ses mousmints a des soçones ; les apoisses s' ârênt rashonné âtoû d' leye, ey ele s' âreut coûtchî et mori doûcetmint. Les apoisses l' ârênt metou e l' fosse, ey adon après troes djoûs, li Tomas l' âreut disteré et trover seulmint si châlê e l' fosse. C' est po ça k' on a cmincî a lomer cisse fiesse la « edoirmaedje di l' Aviedje », ou co l' assompcion di l' Aviedje.

Gn a brâmint des djins k' acmaxhnut «acinsion» et «assompcion». « Acinsion », c' est cwand l' Crisse monte à cir tot seu. « Assompcion », ça vout dire ki l' Aviedje a stî hapêye à cir pâ Bon Diu.

Li Ptite Nosse-Dame, c' est l' djoû do dicâçtaedje d' ene egljhe di Nazarete, e l' oneur del vinowe à monde di l' Aviedje.

Notru-Dame des Avéns, c' est cwand li mame di l' Aviedje li ratindeut.

Notru-Dame di nôvimbe, c' est ene fiesse ki vént d' ene ôte sipoûle, come cwè elle âreut viké à timpe di Djeruzalem dispoys ses troes ans.

Mins les fiesses di l' Aviedje, come nos les cnoxhans e

walon, ele sont pus âjheyees a coprinde et a viker. Dispoys kékès proclamâcions dogmatikes di sacwants pâpes, à Coûtchant, les fiesses di l' Aviedje sont purade des "djoûs dogmatikes".

Les curés n' savnut pus câzer d' ôte tchoi ki des dogues do coçuvaedje sins taetche et del sorlevance do coir da Mareye. Et spepyî les idêyes : comint ki ça a stî et tchik et tchak. Mins ene fiesse di l' Aviedje Mareye, i fâreut k' ça fouxhe ene ôte sacwè: k' ons esplike douvént ki l' mame do Crisse est èn egzimpe po nozôtes, pâr po les mames d' ouy.

Dj' a veyou foirt voltî l' imådje di l' Aviedje Mareye e fime « Li Sofrixhance do Crisse » da Mel Gibson, tot come li cene da Medjogorje. Ça rshonne al vraiye Mareye, nén come li blanke dame des voeyants di nos djoûs.

Pé co, on s' astantche po rén padvant des istweres d' aparicions, et tot ç' k' on ratind, c' est des "grâces" di l' Aviedje Mareye, sol timp k' nos dmanans avou les mwins e nos potches. Kénès drolès d' idêyes : l' Aviedje s' âreut yeu mostré pattavâ e l' Walonreye et mây e l' Flande. Ou purade ki les evekes flaminds ni croeynut nén às blankès dames.⁴

Georges Sfasie

⁴ J.P. Dumont aveut ddja dmandé, pocwè kel Notru-Dame k' aveut aparexhou a Baneu n' aveut nén djâzé walon avou les efants did la.

Li bleu tchampion

(*Laccaria amethystina*)

C' est on bea pitit magnâve tchampion des bwès.

Li bleu tchampion est diferin do bleu pî (*Lepista nuda*).

Discrîjaedje

C' est on tchampion avou on pitit tchapea violé vif, 7 cm lådje, k' a on pitit refonçmint ene miete pus clair à mitan.

Pa padzo, il a des lådjès lames, bén espacêyes.

Si grand rond pî est foirt coriant.

Li dzeu do tchapea divênt djaene brun tot setchixhant, mins les lames dimorèt bén violêyes.

Il a ene mince tchâ di viyolêye couleur ki node bon et ki gostêye doûs.

I vènt al tere dins les surès teres, so les troufîres ou les mosseas des sapéns, di l' esté et di l' erî-sâjhon.

Eployaedje

C' est on magnâve tchampion avou on bon gosse.

Mins on-z a trové k' i ritneut foirt li radioactivité. Eto, on conseye di nel magnî k' on côp u deus so l' anêye.

On n' magne nén s' pî ki n' passe nén âjhey mint l' estoumak (deur a didjerer).

Jean-Pol Grandmont & Pire Otdjâke, so Wikipedia walon.

Shakbar Tsogdrug Rangdrol

C' est on powete et filozofe k' a vnou à monde e 1781, à Tibet. Tot djonne, il a decidé d' viker tot seu et shure les rîles del boudayisté.

Evoye e 1851, il a leyî ses idêyes sol vicaireye dins des powinmes.

Tot come Milarepa, on grand yogui do Tibet, il a scrît tot on live dissu l' « magneu d' yerbêye » : « Les lâmes dâ Bouda ».

E 1806, i s' a rsaetchî do monde, po tuzer et scrire, dissu ene iye do lak Coconor, dins les stindêyes metowes etur li Tibet, li Mongoleye et l' Chine. C' est vaila k' il a fwait li pus cnoxhou di ses ovraedjes : « L' evolaedje do Garouda », des tchants po Bén shure li Dzogchen. Li garouda, c' est èn oujhea mitolodjike: èn ome avou l' tiesse d' on moxhon.

Li *Dzogchen* rimete ene paltêye po dire ki l' ewoeye [éveil] est droci et asteure à plin mitan di l' esperyince di tos les djoûs, purade k' ene sâme [but] a djonde dins on lon avni. Li dispierté esprit d' on bouda n' est rén d' ôte ki l' consyince ki fwait viker nosse tuza, a tchaeke munute, et dispu li djoû k' on-z a skepyî. Po ricnoxhe cisse prume consyince la, i fât k' on mwaisse vos l' mostere do doet.

Shakbar, lu, edâme li movmint insi:

« Asteure vinox tot près et schoûter. Cwand vos rwaitîz comifât, vos n' trovez nén li pus pitit boket d' on vraiy spér ki vos î pôrîz stichî vosse doet et dire « vo t' è la onk ! » Vey k' on n' sait trover ene sacwè, c' est discovri ene nouzome verité.

Soçons ! l' esprit ni rexhe nén foû d' ene sacwè. Il est aprume vude, i gn a rén laddins po s' î aspoyî. I n' est nole pâr; i n' a ni fôme ni couleur. Et, a l' difén, pont d' plaeece po-z î daler. Rén n' mostere k' il a stî la. Ses movmints sont des vûs movmints ki l' vudisté si voet Bén.

Li spér del nateure est ossu clapant k' ene xhiltante pîce di cristâ ; fene vûde, riglatixhante, libe, sins pont d' laxhe. Sins pont di skernaxhe leyeye pa les ereurs cint côps ricminceyes. Si tuza est surmint et todi bouda. »

Li mont Lapchi, 4850 metes hôt, todi al nive, est metou à Nepal a l' frontire do Tibet. Il est rwaitî come li *mandala* da Yidam Chacrasamvara. C' est ene plaeece sacrêye rabenîye pa l' prezince, dispu des siekes et des rassiekes, d' ene pekêye di *siddhas* et d' mwaisse a pinser. Brâmint des djins î vegnut fé des longuès tuzinnes [retraites spirituelles] dins les trôs d' ses rotches.

Li mwaisse moustî d' vaila, c' est l' *Chöra Gephel Ling*. C' est Shakbar Tsogdrug Rangdrol ki l' a basti dins l' pitite plinne Chöjung Mathang eviè 1830. Avant k' i n' vegne a Lapchi, les yoguis do vijhnâve si rapoûlênt dins les grotes di Rechen Phug.

Shakbar est ene miete veyou come li sint Françwès d' Assize des boudisses. Il esteut mouwé pa les biesses. I gn a minme on live « Shakbar: l' amagnî dâs Boddhisatvas, sicolaedje boudisse po s' djoker d' magnî del tchâ » ki caze di tos les tecses boudisses dissu l' disfinse por zels di magnî del tchâ.

POWINMES DA SHAKBAR (Tibèt)

Si vos n' savez edurer ene mǎplajhante rimarke, ni djhoz mǎy ki vs avoz del pacyince. Si vos n' savez dmorer ashid, djusse li tins d' vudf ene djate di cafè, èn dijhoz mǎy ki vs estoz capåbe di bèn waitf a vosse bezogne.

S.2

Tot come l' evolædje do moxhon dins l' clair cir ni leye pont d' voye padrî, pol yoguisse, les tuzædjes sont pâr li nateure. Adon, i n' ratind rén d' ôte.

S.3

Vîs amuzmints

Li rbolete

Li **rbolete** u **clitchete**, c' est ene sôre di pitit djeu d' beyes di tâve, mins k' on fwait spiter l' bole li long d' on batch sol costé. Adon, ele ridjibele so ene arondeye plantche et rivni djus, et djonde les pitîtes beyes did padrî, come à fliper.

No des pitîtes beyes al rbolete : li prumire, les mîtrînes, li dame, li gade ; les ôte n' ont pont d' no.

Les pîces : li batch, li batchea, li plantche, li ptite plantche, li rsôt, li cur.

Nouvès tecnikes

Rexhowe di KDE 4.3, l' environmint di scribanne e walon

Li tote novele modêye do scribanne KDE 4.3 po les sistinme Linux vént d' rexhe à cominçmint do moes d' awousse. Et come di djusse, on l' sait astaler avou l' walon come mwaisse lingaedje.

Mins on scribanne, cwè est ç' çoula ?

On scribanne, c' est on vî mot do payis d' Mâmdey po dire on banc po scrire, come po les scrijheus ou les scolîs. On scribanc, dabôrd, k' a divnou avou l' accint d' Mâmdey on *scribang*, ricalké e lidjwès « scribanne »

E-n éndjolieke, c' est çou k' on lome "Desktop" (inglès) ou "Bureau" (francès).

Dabôrd, on scribanne, c' est l' eterface grafike do sistinme d' operance. C' est grâce a lu k' vos avoz des purneas (fignesses) et des imâdjètes sol waitroûle (bawete) di vosse copiutrece. I n' est nén rekis d' si siervi d' èn environmint d' sicribanne po fé tourner ene éndjole. On l' sait ossu fé roter avou seulmint l' nawea avou des royes di comandés (come li bon vî DOS did dins l' tins).

Mins âdjourdu i gn a câzu pus nolu ki n' si siervaxhe d' on scribanne.

Dins Windows Vista, l' environmint d' sicribanne si lome "Aero" et dins MacOS X "Aqua".

Mins nerén, dins Linux, ons a l' tchoes inte sacwants : KDE, Gnome, Xfce... Les deus prumîs ont stî ratournés e walon.

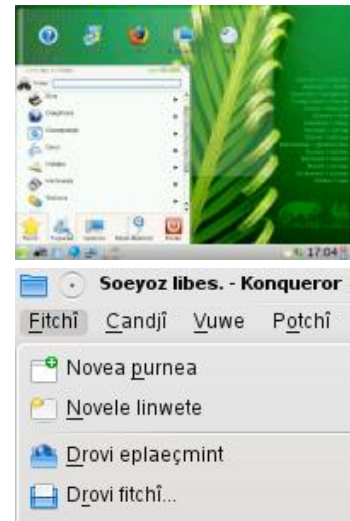

Imâdjete do scribanne KDE

Mins dji vs câze di tot ça paski c' est on foirt boune novele ki cisse nouvele modêye la di KDE, li 4.3, ki vént djusse di rexhe.

Pol prumî côp, ons ârè èn eshonna Bén complet di programes e walon pol vicaedje di tos les djoûs : ene shûte burotike (KOffice) avou èn aspougneu d' tecse (KWord), on tâvleu (KSpread), on fijheu d' prezintaedjes (KPresenter) et co des

programes po-z aspougnî les imâdjès et les fotos, on betchteu waibe (Konqueror), on djuke-bocse po djouwer del muzike e walon (Amarok), des djeus (Monsieu Cromptire ki djâze e walon), et tchik et tchak.

Purneas do betchteu waibe « Konqueror »

Tot ça et co des ôtès noveatés (Firefox...) seront dins l' vicante plake d' openSUSE ki rexhrè divant l' difén d' l' anêye.

Ça serè l' sistinme d' operance li mia ratourné e walon k' ons ouxhe mây veyou.

Mins on vs è rcâzrè...

Jean Cayron

One tchanson d' djesse ⁵, c' esteut one longue istwere sucrîte pàs troveus ⁶ Elle esteut compôzêye du vers du dij pîs ou du doze pîs. Ça racontêve lu vicâreye, les batayes, les gueres etur waslets [vassaux] et suzrin et les glorieûsès keures des cavlîs del Moyinådje. Inte di zeles :

Lu paskeye des cwate fis Aimon et do tchvâ Bayåd

Les troveus [trouvères] les contênt so les batis des viyaedjes ou dins les tchesteas po les mwaisses et les dmanants. Come c' esteut long, on côpêve les tchaptrês pa des bokêts d' muzike ou des tchansons. Insi, on les pleut passer so deus ou troes sîzes.

A fwait ku ça plaijheut, on rmeteut co one intrêye, pu des shûtes, pu des novelès avinteures dins des noveas tchaptrês. Ça fwait ki l' tchanson d' djesse s'alonguixheut todi dpus. Insi lu paskêye des cwate fis Aimon aveut cumincî avou deus meye vers, pu cwate meye et al fén, lu dierin boket cnoxhou e France è contêve disk' a dî-set meye.

Al longue, l' istwere passêve les frontires et on-z î meteut des rawetes avou les istweres do payis ; on tchandjive des nos des persounaedjes, et les noveas nos estênt adoptés pàs djins do novea payis.

Tchaeke payis, tchaeke istwere

El Walonreye, on fwait sôter Mouze à tchvâ Bayåd a Dinant, et s' no a dmore à rotchî k' il a swè-dijhant scoté a deus.

A Buznol, on câze do tchestea d' Montâban dou çku les cwate fis Aimon ârênt dmore. A Rûle, gn a èn âbe especiâl avou cwate tronces cutwarduwes ki

s' elaxhêt, ki poite lu no d' âbe des cwate fis Aimon.

Li Rotchî Bayåd, a Dinant

E-n Almagne, dins l' vraiye tchanson d' djesse, on plaee lu fén do boket avou lu moirt da Runåd d' Montâban a Cologne. Mins les troveus almands î ont metou des noveas tchaptrês.

E-n Anglutere, on trove one istwere completmint al sâce inglesse, datêye du mey cénk cint trinte-cénk. El Holande, on vind co, âjourdu, on ptit live, « *Heems Kinderen* » ki raconte l' istwere des cwate fis Aimon et do tchvâ Bayåd.

E-n Itâleye, c' est co mî : Runåd d' Montâban est Itâlyin et tot s' passe djudla des Apes [au-delà des Alpes].

El France, lu pus vî live cunoxhou al Bibioteke Nâcionâle, avou doze meye vers a stî imprimé a Liyon e 1493 pu rimprimé a Limoges, a Montelimârd et a Epinal.

Dins les lives dol bibioteke do curé Liswer (moirt a Tcheyou, su dierinne pârotche, e 1945), et k' esteut l' mononke da Liyete, mu feme, dj' a trové on live du cint cwarante ans avou lu racourti dol paskêye k' a doze meye vers. Dju m' va waitî dol raconter sins trop l' sutroupyî.

Li cminçmint del paskêye

Tote lu toele du fond, c' est l' guere sins fén etur Tchârlumagne et ses waslets.

Bouve d' Aigurmont, lu mononke des cwate fis, esteut on waslet da Tchârlumagne. Il aveut rfuzé du fé âk [qqch] ku l' Impreur lyi aveut cmandé. Ladsu, l' Impreur lyi evoye on messaedjî po l' houkî al coû. Su croeyant pus malên, Bouve rufuze et fé assaziner l' messaedjî.

Adon, Tchârlumagne lyi evoye su prôpe valet, Lohî. Bouve lu fwait zigouyî ossu. Araedjî, Tchârlumagne lyi fwait one guere sins rlaye, mins Bouve nu s' rind nén et Tchârlumagne est oblidjî du traiter avou s' waslet. Toursiveus ku l' diâle et fâs Pilâte, Tchârlumagne lu fwait assaziner po traeyixhaedje.

⁵ do latin « gesta » ki vout dire « *annales* » ou « *chroniques* »

⁶ k' on lomêve « *troubadours* » e-n occitan ou « *trouvères* » dins les lingaedjes d' oyi [*langues d'oïl*].

Les frés da Bouve, inte di zels, Aimon, li pere di nos cwate valets, n' ont rén trové a rdire, et dmorer fideles a l' Impreur. Et aler a totes les fiesse dol coû. Tchârlumagne esteut contin, et mete so pîs one grande fiesse po fé ârmer cavlîs les cwate valets Aimon : Runâd, Alârd, Guichâd et Ritchâd.

Tins dol fiesse, on boet brâmint, les esprits s'estchâfèt et dins one pârtèye d' etcheks, Bertolea, on neveu da Tchârlumagne, insultêye Runôd. Ci-ci dumande reparâcion a l' Impreur ki nu l' schoûte nén, et minme lyi dire des pâters di pourceas. Runâd hoûle et gueuyî so l' Impreur :

« Sire, câzant on pô dol moirt du m' mononke ku vs avoz fwait touwer. Pâ Ci ki nos a creyé, dju vs dumande conte du s' sonk ku vs avoz spârdou...

Mes mononkes et m' pere vos ont pardoné mins nén mi, ni co mes frés. Dju n' ons pu confiyanse dins vosse parole. »

Et ladsu, i find l' tiesse da Bertolea d' on côp do djeu d' etcheks e pire et lu stind roed moirt a ses pîs.

On creye « âs âres ! » et les djennes fideles a l' Impreur atakèt les cwate frés Aimon ki duwelèt e rescoulant do costé dol sôrteye. Fels duwelisses, les cate frés è touwèt mwintes. Runâd shofele et Bayârd, si tchvâ, arive âs pîs des montêyes du l' intrêye. Les frés hoplèt tos les cwate so lu tchvâ ki pete â diâle et co pus lon. Haydaday so l' grand bwès d' Ârdene. Il ont avou zels troes scalots ki saetchèt leus ôtes tchuvâs.

Posteure do tchvâ Bayâd a Nameur

Tchârlumagne rashonne si consej et mancî d' moirt lu ci k' aidrè ou catchrè les cwate fis Aimon. Minme lu pere doet djurer du n' les nén rçure, du les livrer s' i les pout djonde, du n' pont lzî dner du scour et du nelzî mây diner l' djîsse dins ses dominnes.

On djoû, l' Impreur evoye one trope di cavlîs, avou l' pere Aimon ddins, a ses cwate valets po les egadjî a s' rinde. Lu pere Aimon s' avance âdvant du ses efants. E voeyant dud lon Runâd, il est mwais conte du lu-minme d' aveur fwait siermint du schoûter l' Impreur. I lzî fwait passer ç' messaedje ci : « L' Impreur vout one victime et çu serè Guichâd, lu pus djonne. » Runâd respond : « Taijhoz vs, pa, nu djhoz pus on mot, si dju n' vos inmreu nén du tot m' cour, dju vs freu mori a ptit feu e vs côpant les cwate mimbès et vs leyî forsonner. Aléz dire a vosse Impreur k' i n' ârè nén onk du nozôtes vicant. »

Ladsu, i s' efoncèt co dpus dins les bwès.

Kékes côps, i s' ont trové vizon vizu avou des sôdârs du Tchârlumagne ki corént les bwès po les rtrover. On djoû, dins onk du ces combats la, Alârd a yeu su tchvâ touwé dzor lu. Il a sfî schapé pa Runâd ki l'a fwait hopler sol l' cawî da Bayâd k' esteut on tchvâ madjike ki

duvreut co pus fel cwand il esteut pus tcherdjî.

Dins les bwès, les cwate frés su nourixhèt du tchâ tote crowe et boere l' aiwe des rixheas. C' esteut co pus deur di l' ivier.

Fontinne d' Oû-l'-Grand [Orp-le-Grand] avou les cwate fis Aimon.

Il ont minme touwé leus tchvâs, onk a onk, po les magnî. Et plaider inte di zels po vey si on touwreut Bayâd ossu. Come du djusse, Runâd n' a nén vlou.

I pasront set ans dins des croes et les sofrixhances, lu vint et l' plouve lezî adurixhèt l' pea et lzî noerixhèt l' vizaedje. Il ont les tchveas djusk' âs spales. On djoû, so on côp d' tiesse, i cwitèt les bwès d' l' Ârdene et s' azârdè so les teres du leu pere. « Nosse pere est deur et a djuré du nos portchessi mins nosse mere nos rçurè. »

I sont télmint tchandjîs et, moussîs come des gobieus, lu mere les prind po des perlins ruvnant do pierdou Levant...

Emile Pêcheur; shûte sol waibe « Li walon d'èmon nos-ôtes »

<http://walon.cultureforum.net>

C'è-st-on fèl dèssineû d' BD èt on grand Walon. On vint dè lî rinde bon d'vwêr au Sau (Sart-St-Laurent, Fosses) ; dji vos cause di :

Joseph Gillain, spoté Jijé

2009 èst l'anéye dè l' BD, vos l' savoz bin. Ça fait qui li Çante culturél dau Sau a adjincené, dau 7 au 9 d'awous', one èspôscion Jijé (J.G. = Joseph Gillain). Au Sau, c'èst l' payis da Eûjène, si pa. Èt c'è-st-à on còp d' fuzik di Mârcinèle, qui Jijé î a stî onk dèss maïsses dèssineûs d'avaurla. An d' pus, il a stî ètèré au Saut.

Joseph Gillain a skèpî è 1914 à Djèdène. Il èst l' quatyin.me d'one famille di yût' èfants qui vèrè d'meurer à Florène è 1920 pwis à Tchèsselèt è 1927. Dij ans pus taurd, Joseph fait l' grand nuk avou Annie Rodric, li soû da on soçon d' à l' sicole di Marèdsous.

è 1948, peû dèss comunisses, Joseph, Annie èt leûs-èfants, avou Franquin èt Morris, baguèt viè l'Amèrique : New York, trivièrsèr tot l' payis jusqu'à Los Angeles dins leû vwètùre, pwis d'tchinde è Mècsique. Vêla, li dèssineû fait moussî è s' tièsse lès payisadjes po pus taurd, quand i dèssinerè Jerry Spring. è 1950, i r'vint è l'Eûrope ; i d'mèûrerè dins l' Sûd' dè l' France pwis dins l' vwèsinadje di Paris, à Champrosay. Il laîrè sès ozètes à Versailles è 1980.

Joseph a sù trwès-ans au long, lès còurs di l'*École des métiers d'art* di Marèdsous. Pwis il a stî à l'*Université du travail* di Châlèrwè qu'il î sùrè lès còurs dè pinte Léon Van den Houten. Adon ci sèrè Brussèle, li scole de *la Cambre* dè djoû - il aurè

Gustave Van de Woestijne (soce di Laethem-Saint-Martin) comme maïsse po l'Art décoratif - èt lès *Beaux-Arts* à l' nèt.

Pus rade qui d'ovrer à one seûle saqwè què li rapwatereut brâmint dèss brokes, il a stî curieûs d' tot èt sayî one miète di tot : gravûre su bwès, mikès [*dessins animés*], rèclames, dèssins po stichî dins dèss lîves, sculpture. Mins c'èst dins l' peinture - on diapo mostreut dèss dîjin.nes di bias tauvias - èt l' bande dèssinéye qu'il èst l' pus maïsse : Valhardi, Spirou, Fantasio (qui Jijé a invanté), Blondin èt Cirage, Jerry Spring, Tanguy èt Laventure, èt lès-albom' su lès grands pèrsonadjes : Don Bosco, Bernadette Soubirous, Charles de Foucauld, Baden Powell, Christophe Colomb, èt vos 'nn' auroz. Ni causans nin dèss dèssineûs qu'il a scolé : cinq, chîj po l' mwins'.

Jijé èt l' walon

Dj'a one boune novèle : dj'a rèscontré au Sau li p'tit-fi da Jijé, Nicolas, qui boute èmon Casterman, èt one djon.ne comère qui travaye po l' Province : zèls èt d's-ôtes vont mète dissu pîd one èspôscion è Djambe (Toûr d'Enhaive), è mwès d' maîy 2010, su l'idéye : Jijé èt l' walon èt lès *Rèlîs*, c'è-st-à dire lès gravûres po lès *Cahiers wallons* (1937 èt 1940-43) èt po saquants scrîjeûs è walon : Wartique & Thirionet, *Lès Crwès dins lès bruwères* (1932), Paul

Moureau, *Fleûrs d'al Vièspréye*, 1936 èt l' pîce *Pa d'zos l' tiyou* (s.d.) ; Anatole Marchal, *Au Timps des nutons*, 1937, Edmond Wartique, *Tote ène vîye*, 1941 èt s' pa Eûjène, *Do minme Tonia*, 1951, notamint. I-gn-aure on lîve po l'èspôscion qui dj' vos cause. One manière di fé bouchî co on còp lès cint-z-ans daus *Rèlîs namurwès*.

Vormint, Eugène Gillain èt Jules-Joseph Pirot dau Canada èstin.n' dèss soçons èt tofêr si scrîre. L'ome dèss *Contes d'au lon èt did près* aveut fé parète *Elle vit, choses du Canada*, roman è francès, è 1949. *Elle*, c'èst l' soutâne dau missionnaire qu'è-st-ossi juje quand gn-a dandjî. Li fi da Eugène l'aveut lî mwints còps èt i 'nn'a fait one bande dèssinéye avou l' tite *Blanc Casque*, po loumer l' blanc tchapia dau maïsse-pèrsonadje Jean Choumak, on-abagant [*immigrant*] hongrwès. On-ome qui s'èfoufiye voltî, à prime quand il a bèvu ; èt come i bwèt voltî...

Quand dj'èsteu on p'tit clouk, nosse pa aleut sovint à dèss røyunions èmon li Dwèyin Gillain, li frè da Jijé, à Andène. èt, po nos-ôtes distchurer l' timps, on nos d'neûve lès prumèrès BD da Jijé, notamint Blondin èt Cirage.

C'èsteut l' bon timps !

Bernard Louis

Avå li ptite istwere del tchanson e walon, tot shuvant...

Ene loke a rlocter eyet l' mwaisse rilocteu

Li 26 di setimbe 2009 sol Grand-Plaeece di Brusseele, on fiestixhrè li « Cominâlté Francesse » avou in spectake ertransmetou e direk sol prumire tchinne tévé di noste RTBF.

Ci serè eviè 20 e. 30 (ût eures et dmeye al nute) avou l' concours des 10 tchansons bedjes sol danse : Jacques Brel eyet "La valse à mille temps", Adamo avou "Vous permettez, Monsieur", "La danse des canards", "Born to be alive", Maurane avou "Danser".

Dji ndè roveye mins l' cene k' dji n' roveye nèn, c' est "El mambo del loke a rlocter"; muzike da William Dunker et parole da mi. C' est po rprezinter l' salsa.⁷

Mirâke a Brusseele : li Walonreye egzistêyent !

Oyi, soçons, po l' prumî côp dins tote li bele istwere del Beldjike, on va etinde ene pitite tchanson e walon sol Grand-Plaeece di nosse viye veyecapitâle. Et çoula a l' ocâzion des fiesses del Cominâlté Walonreye-Brusseele francofone.

William tchantrè, paret i, e duwo avou ene Canadyinne. Come çoula, i n' ârè nèn froed s' cayô.

"El mambo del loke a rlocter", ci n' est nèn ene tchanson powetike mins ene paskeye a l' ancyinne. A môde des Henri Golan, Camille Trouillet oudoubén di nosse Bob nâcionâ.

Dj'aveu scrît les paroles e 1989, po ene candidate au Grand Pris del Tchanson Wallone (GPTW). L' afwaire k' a fwait toumer l' meur di Berlin pa efet papiyon. El côp ou çki Michel Feilner a wangnî l' prumî pris et l' pris do meyeus djonne

colon do vî bleu. Lorint Hendschel a stî 2inme. Li muzike del prumire version aveut stî scrîte pa Fabienne Gossart, ene djonne acordeyonisse di Mârcinele et dj'aveu prins li spotonime di Léon Lechien. Mins l' tchanteuse, Mireille Lambert, l' Edith Piaf du Scape (Moncea-so-Sambe), n' a nèn stî relîte a l' preseleccion do Hinnot, maugré ki come deujhinme tchanson, c' esteut "Ene pitite tchanson e walon" (muzike: Marc Keiser di Montgniye), erprinje pus târd pa nosse Jesebel.

Adon dj' a rmetu l' pârticion dins on ridant, tot ratindant des meyeûsès djournêyes.

Au GPTW 1989, dj' a wangnî li pris des meyeusès paroles, 10.000 francs ki dj' a rpârti a fré avou les soçons del binde à Georges Egels di Tchapele.

« Rén k' ene feye, Elvisse », paroles da Jacques Lefevre et muzike da Valentin Theunis n'a stî tchantêye rén k' ene feye (pôve Elvisse !) paski Jacky n' a pont yeu d' pris adon k' il esteut pî d' gayole, dji vou dire favori.

Il âreut polou esse William Dunker el plaeece da William Dunker divant William Dunker ki s' lomève co Alfred. « Mins on n' aleut nèn dné on pris a èn ome avou ene marone di noer cur et on costume da Davy Croquette avou èn aigue (grand moxhet) dins s' dos », m' aveut dit onk des djurés dins l' monte-et-dschinde [*ascenseur*] do Palâ des Congrès. Tén, gn a rén d' foirt candjî dispu 20 ans dins l' walone tchanson.

Mins c' est motoit bén l' djoû ki l' rifondou a skepyî cwand l' idêye "d'un graphème pour plusieurs phonèmes" a djârné tot do long d' èm prumî câzâdje

avou l' djonne micoye d' Astire lomé Lorint, li Bob Dylan di Dinant. Fât dire k' il aveut l' minme tchimijhe et l' agayolaedje do gorea al muzike a boke. On ratindodi ene plake avou les deus bokets, monsieu Hendschel...

Michel Valere âreut dvou awè l' pris do pus long tite di tchanson walone avou: « Mins pocwè esse disbâtchî : cwand ça n' va nèn, i l' vos fât fé daler! »

Mins l' meur a toumé podbon a Berlin li 11 di nôvimbe 1989. Come dji vos l' dijheu, dj' a rmetou l' papîscrît do Mambo dins on ridant. Adon-pwis, al difén d' 1996, William m' a dmandé des noveas tecses po s' prumire serêye plake. Dj' a metou les paroles do Mambo avou les sacwantès ôtès nouvès tchansons.

Sbaré, on mvé, cwand li plake lazer a sôrtoû gn a bénrade 12 ans. Li boket afro-coubin esteut ddins « N' vinoz nèn dire ki c' est sale, ça » a comincî a concweri l' monde.

Dins l' pitiveus monde sins pitié do Dalaedje walon, i n' fât mây baxhî les bresses... Si çoula n' passe nèn pas l' ouxh, fât cachî, soeye-t i pa l' bawete, soeye-t i pa l' rayire. Et fât sawè ratinde li bon moumint po grawer s' no so l' âbe di nosse bea lingaedje.

Li 26 di setimbe, gn ârè co des waloneus k' âront mâ leu panse. Tant pire po yeusses et porzels. Mi, dji serè binâjhe di esse contin di esse a l' SABAM.

Boune fiesse a tertotes & tertos !

André Gauditiaubois.

⁷ Djeu d' mot al fén do prumî ver : Èn vinoz nèn dire ki c' est **sale, ça (salsa)**

Fâve

Istwere di rat !

Sul fén d' l' ivier, Mariye decide di rnetyî l' egout qu' i n a asto des montéyes qui minnut al pî-sinte du djârdén. Les foyes et les mannestés ès vont ramonçler drola avou les grossès plouves.

Al deuzieme pougniye, ele sint les foyes boudjî et ele voet ene grosse foye toute plate qui rmuwe. Jane, ès vijene, arive pou fé l' canlete [*bavarder*]. Et Mariye ndè profite pou lyi dmander s' n idéye sul fenominne del foye qui boudje. « Ça, c' e-st in rat musclé (pinse a leye !) ».

Mâriye, qu'a peu des rats come du leu, lyi dmande del tuwer. Mins Jane, qui n'est nén la si fele [*forte*], èn vut nén, peu de s' fé hagnî.

La qu'Emile, el martchand d' lacea, arive avou ses bidons. Les deus femes lyi dmandnut d'apicî [*attraper*] l' rat. Come ça n' lyi plait nén nerén, i prind l' tchôfier [*tisonnier*] et asprouve di tuwer l' rat. « Vos n'âroz pus qu'a mete di l'acide dissu pou dismindjî les bokets » dit-st i.

« Poûve biesse » dit-st ele Jane « Qwè ç' qui vos dirîz si vos serîz stichî dins in tuyo, qu'on vos atrapreut pal queuewe et qu'on asprouveut d' trawer vo bodene ? »

Eyet l' losse respond : « Mi, si vos m'atraprîz pa m' queuewe, dje n'asprouveu bén seur nén d' vos hagnî. »

Christine Tombeur

Toponimeye

Rowe del Kike, a l' Elpe (*ruwe d'el Kik à La Hulpe*)

Kesse : *Je recherche pour un ouvrage à paraître sur les noms de rues de La Hulpe la signification française de « ruwe d'el Kik » Je ne connais pas l'orthographe du mot kik. J'ai même supposé que le mot KIK était peut-être un sobriquet soulignant un caractère physique, ou le raccourci d'un nom d'une personne ayant habité la rue.*

Renée Sauvage

Response :

On pôreut bén tuzer a ene djin k' aveut ene kike e l' ouy ou kike e-n ouy (Fr. *orgelet* ou *chelazion*). Kiken ouy (ouy di poye), dijhnut i les Flaminds did dilé Lilwè.

Tos les mots walons di cisse maladeye la sont hàynés, viyaedje pa viyaedje, al notûle 116 do tome 15 di l' Atlasse des lingaedjes del Walonreye. Les mots sont rmetous sol mape 1° 46.

Gn a diferins nos, des cis ki n' ont rén a vey avou vosse ricwerance, sorouy, oriou, orioûle, oriot, evnd.

Po l' Roman Payis, à mitan et à Levant, on eployive bén "kike" u on sfwait mot. Eureka !

Ça fwait ki : Rowe del Kike a dvou esse, à cmince, ene mâjhon tote seule la k' ene djin k' on spotéve « El Kike » dimoréve. C' esteut « amon l' Kike ». Li no a dmore, cwand gn a yeu des novelès mâjhones, et po lomer l' rowe, on-z a dit « rowe d' el Kike. ».

Waloneus revoyes

Emile Lempereur a rfwait l' côp dâ Ness Montellier : mori sacwants moes (deus vaici) divant ses cint-z ans. Il aveut vnou à monde li 16 d' octôbe 1909 ; i mora li 10 d' awousse 2009. Mins Djerpene aveut yeu l' boune idéye di l' fiesti li 23 d' may.

A s' rivey, l' Emile, vaila a l' copete...

Gn a ene espôzucion sor lu e Cinte culturel d' Âcoz (à hamea di Lâsprele).

Gérard Baudrez, k' aveut skepyî li 7 di djun 1922 a fwait l' grand couperou li 17 d' awousse 2009. Li Bon Diu si âme.

C' esteut on scrijheu d' Wegniye, purade on fjheu d' rimeas. Il esteut Relî Namurwès. I fourit eto relî dins l' Antolodjeye Scire et l' antolodjeye Limès. Di s' mestî, il esteut djindâre.

Déline Lionnet, ene Walone Sicrijheuse d' après l' Ban-Bwès (WASAB), vént eraler eto.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Aisse del Tuzance; tâves di rcâzaedje e walon tos les 3inmes londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudinevoz@hotmail.com.

Les rcâzeus d' Bive (Bièvre)

Aisse del Tuzance; copinreye li prumî mârdis do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes :

Dorchimont, Mady mady.dorchymont@skynet.be

Baijot Louis

moulins.baijot@skynet.be

Les Waloneus do Paysis d' Sâm (Li Viye Sâm)

Copinreye deus côps par moes, di 20 a 22 eures, on londi so deus. Racsegnes: Joseph Baccus (080 21 47 79).

Les djâzeus e walon d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes: Jean et Anne-Marie Leclerc

Copinreye di Mâtche-el-Fâmene (Marche-en-Famenne)

Aisse del Tuzance (Maison de la Culture) : tos les deujhinmes mârdis do moes a 7 e. et dmeye al nute. Racsegnes : Jacques Dupuis, rue Saint-Urbain, 122 H, 6927 Telin.

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tâves di rcâzaedje e walon deus côps par moes ; Racsegnes: André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Ceke d' animåcion et d' djâzaedje e walon di Rindeu

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57.

Tâvlêye di walon di Rotchoirt, "Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet

d.maletsonveau@skynet.be.

Ceke des shijhes walones di Spâ

3inme djudi (087 77 19 89)

Copinreye di Tchârnoe (Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Jules Lucy 084 34 45 31 ; 0477 78 13 06

Li copinreye di Timister :

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork :

Sicole comunåle d' Ârveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes : Willy Leroy, rue de Wacomont, 18 a 6870 Ârvaye (061 61 16 25), emile willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures; Racsegnes 04 370 18 01

Les scoles di Bive do moes d' octôbe 2009

Les mârdis 6, 13, 20 eyet 27 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e ; racsegnes : ccb@bievre.be

Les scoles di walon a Seré

mârdis di 16 a 18 e. racsegnes : R. Joelants (04 336 09 56) - F. Chaumont (04 336 21 79).

Calindri 2010 des Rabulets

Bénrade aberwetåve so : chanae.walon.org/rabulets
Avou les fiesses e walon, les dates di skepiaedje et d' moraedje des waloneus...

Do tchôd modou so les waibes e walon

L' **eciclopedeye Wikipedia** a fwait les djonnes. Dilé les ârtikes pâr eciclopedikes ki vos trovroz come todi so <http://wa.wikipedia.org>, les intrêyes di l' esplicant motî sont recrâxheyas asteure sol **Wiccionaire**, on co pus spepieus motî avou les prononçaedjes, des hårdêyes inte les lingaedjes et minme des mots francès, neyerlandès u inglès (et co di ds ôtes lingaedjes) esplikés e walon.

Â 29 d' awousse 2009, n'aveut **11.283** ârtikes sol Wikipedia et **3.713** sol Wiccionaire.

<http://wa.wiktionary.org>

Nosse gazete so les fyis

<http://aberteke.walon.org/>

Gn a ene novele edicion dispu l' moes d' awousse 2009.

Li waibe do gâmès

Waiburlin : Georges Themelin

<http://www.patoisgaumais.be>

Bate Georges Smal di djhaedje d' arimés: finåle divant les djins li 6 di setimbe a 2 e. et dmeye di l' après-nonne al Mâjhon del Powezeye, 28, rowe Fumal a Nameur

Dijhaedjes di contes e walon

Li 18 di setimbe a 8 e. al nute, al « Mâjhon do conte », rowe des bresseus a Nameur, dijhaedje di contes e walon pa Jacqueline Dausain & Alain Baume.

Ricwerance so l' petaedje evoye el France e 1940

Les temognaedjes ki vos ârîz raglené, e walon, et minme e francès sont les bénvnous amon Roger Marquet, 0478 847552 u pa emile : rogermarquet@skynet.be

